

Gerechtelijke organisatie in de heerlijkheid Zutendaal

Enkele weken voor zijn onverwacht overlijden belden Raymond en ik over de artikelen die opgenomen zouden kunnen worden in het derde nummer van deze jaargang. Raymond zei toen dat hij zodra zijn agenda dat zou toelaten naar het Rijksarchief in Hasselt zou komen. Tientallen jaren eerder had hij immers kopieën gemaakt van hele registers uit het archief van de schepenbank van Zutendaal. Die wilde hij nu systematisch gaan doornemen. Voordat hij daaraan zou beginnen wilde hij graag met mij samenzitten, om het te hebben over de rol van schepenen, schouten en drossaards en andere functionarissen die in Zutendaal in het ancien régime bij de werking van de schepenbank betrokken waren. Eén en ander was niet dringend zei hij, en geen van ons beiden dacht er aan een concrete afspraak vast te leggen. Hadden wij dat wel moeten doen? Zouden we dan nog een lang gesprek gehad kunnen hebben over een onderwerp dat ons beiden interesseert? Ik weet het niet. Ik weet wel dat ik hem wat nu volgt veel liever bij leven had verteld.

Een heerlijkheid in het vorstendom Luik

In de periode waarvoor archieven beschikbaar zijn, voor Genk vanaf 1437, voor Zutendaal vanaf 1497, loopt de gerechtelijke geschiedenis van Zutendaal en Genk parallel. Beide heerlijkheden maakten omstreeks 1300 deel uit van het domein van de graven van Loon¹. Toen het graafschap in 1361 bij het vorstendom Luik werd gevoegd, ging het grafelijk domein op in het domein van de bisschoppen van Luik, dat de Bisschoppelijke Tafel genoemd werd. De bisschoppen van Luik waren van dan af heer van Zutendaal. De bestuurlijke bevoegdheden die daarbij te pas kwamen werden uitgeoefend door de Geheime Raad, de regeringsraad van de bisschoppen. Het financieel beheer van dit domein was oorspronkelijk toevertrouwd aan plaatselijke ontvangers die ondergeschikt waren aan een ontvanger-generaal. Vanaf het begin van de zestiende eeuw stonden deze ontvangers onder het gezag en toezicht van de Bisschoppelijke Rekenkamer². Zutendaal, Genk en As vormden het werkterrein van één van de plaatselijke ontvangers van de Rekenkamer³.

Deze situatie duurde tot in 1753. In dat jaar stond de Rekenkamer voor een grote investering waarvoor het nodige geld ontbrak. De toenmalige bisschop, Jan Theodoor van Beieren, had zijn oog laten vallen op een terrein in Maaseik waarop hij een nieuw jachtslot

wilde laten aanleggen. Om aan het nodige geld te komen nam de Rekenkamer haar toevlucht tot de verpanding van onder meer de Zutendaal en Genk. In ruil voor een intrestloze lening van duizend écus of vierduizend gulden met een onbepaalde looptijd, stond zij de heerlijke rechten en inkomsten uit Zutendaal en Genk af aan Jan Karel de Grady de Croenendael⁴. Voortaan zou hij de heer van Zutendaal en van Genk zijn.

De bisschop behield zichzelf en zijn opvolgers het recht voor op elk gewenst ogenblik een einde te kunnen maken aan de verpanding door de pandsom terug te betalen aan de Grady of zijn erfgenamen. In de akte van verpanding werd voorts vastgelegd dat de nieuwe heer voortaan de drossaard, de schout, de schepenen en de secretaris van de schepenbank mocht aanstellen zodra er plaatsen vacant zouden komen. De Rekenkamer werd aangeduid als enige competente rechter in eventuele geschillen met betrekking tot deze verpandingsovereenkomst. Op 2 oktober werd de verpandingsakte in de Rekenkamer opgesteld en op dezelfde dag telde de Grady het overeengekomen bedrag neer in handen van de ontvanger-generaal van de bisschop. Op vrijdag 15 oktober werden de schepenbanken van Genk en van Zutendaal officieel op de hoogte gebracht van de aanstelling van hun nieuwe heer. Op die dag bood de heer du Tongre, ontvanger van de Staten van Luik en Loon in Bessemer, zich namens de Grady bij de schepenbanken aan en legde de verpandingsakte ter registratie voor⁵.

Op 19 augustus 1777 kwam er een kortstondig einde aan de verpanding van beide heerlijkheden. Die dag betaalde de Bisschoppelijke Tafel de verpandingsom terug aan de erfgenamen van de overleden Jan Karel de Grady de Croenendael, om de heerlijkheden op 5 september daaropvolgend weer te verpanden aan Hendrik de Grady, kanunnik van het Luikse kathedraalkapittel, provoost van het Sint-Maartenkapittel in Luik en broer van wijlen Jan Karel⁶. De verpanding geschiedde in 1777 aan dezelfde voorwaarden als in 1753. Op 7 september betaalde de kanunnik het verschuldigde bedrag aan de bisschoppelijke schatkist. Vervolgens legde drossaard Timmermans de verpandingsakte op 13 september om 9 uur ter registratie voor aan de schepenbank in Zutendaal⁷ en dezelfde dag om één uur in de namiddag aan de schepenbank in Genk⁸.

¹ J. Baerten, *De kaart van het graafschap Loon ca. 1300. Het grafelijk domein – De steden*, in *Limburg*, 1965, 44, p. 190-236; J. Baerten, *Het graafschap Loon (11de – 14de eeuw). Ontstaan – politiek – instellingen*, (Maaslandse Monografieën, 9), Assen, 1969, p. 105.

² G. Hansotte, *Les institutions politiques et judiciaires de la principauté de Liège en temps modernes*, Brussel, 1987, p. 93-97.

³ E. Fairon, *Inventaire des archives de la Chambre des comptes*, (Archives de l'Etat à Liège. Inventaires, 16), Tongeren, 1937, p. 72-73.

⁴ Jan Karel de Grady, heer van Croenendael in Waltwilder, was één van de voornaamste Luikse edelen van zijn tijd. Hij was raadsheer in het Alloodiaal Hof van Luik en vertegenwoordiger van de adellijke stand in de Staten van Luik en Loon. In 1757 werd hij ook heer van Eben en Neerkanne. *Rijksarchief Hasselt, Archief van de schepenbank van Genk*, nr. 68, f° 133 r°; *Rijksarchief Hasselt, Archief van de schepenbank van Zutendaal*, nr. 65, f° 19 v°; S. Bormans, *Les seigneuries allodiales du Pays de Liège*, Luik, 1867, p. 121.

⁵ *Archief van de schepenbank van Genk*, nr. 68, f° 132 r° - 133 r°; *Archief van de schepenbank van Zutendaal*, nr. 65.

⁶ S. Bormans, *La Chambre des finances des princes-évêques de Liège. Table des octrois et rendages*, in *Bulletin de l'Institut archéologique liégeois*, 1865, 7, p. 87.

⁷ *Archief van de schepenbank van Zutendaal*, nr. 65, f° 175 r° - 176 r°.

⁸ *Archief van de schepenbank van Genk*, nr. 70, f° 120 r° - 121 r°.

Vier jaren later, in 1781, liet de kanunnik zijn rechten op Genk en Zutendaal aan zijn zus Marie Therese Charlotte na. Zij was het die een einde maakte aan de gezamenlijke geschiedenis van Zutendaal en Genk. Zij verkocht haar rechten op de heerlijkheid Genk – uitgezonderd het gehucht Sledderlo – op 13 december 1781 aan Karel Alexander d'Arberg de Valengin, kanunnik van het Sint-Lambertuskapittel, suffragaanbisschop van Luik en bisschop van Amazonië⁹. Op 14 december bekrachtigde de Rekenkamer deze overeenkomst¹⁰. Karel Alexander, die ook pandheer was van de heerlijkheden As en Niel, bouwde op die manier een stevige machtsbasis uit in de regio.

In 1783 liet Marie Therese Charlotte de Grady de heerlijkheid Zutendaal, samen met twee andere pandheerlijkheden, Rosmeer en Waltwilder, na aan haar neef Albert Jozef de Grady. De overdracht werd op 26 februari 1783 door de Rekenkamer geregistreerd¹¹. Albert Jozef de Grady was de laatste heer van Zutendaal. De aanhechting van onze streek bij de Franse republiek in 1795-1796 maakte een einde aan het ancien régime en aan het tijdperk van plaatselijke heren die overheidsgezag als particulier bezit beschouwden.

Een Loonse schepenbank

De schepenbank van Zutendaal was de plaatselijke rechtbank. De grenzen van haar rechtsgebied vielen samen met de gemeentegrenzen. De schepenbank sprak recht in burgerlijke geschillen en in strafzaken. Zij behoorde tot het appel- en rechargeressort van de Buitenbank van Bilzen. Dat betekent dat partijen in een burgerlijk geding bij de Buitenbank van Bilzen beroep konden aantekenen tegen een vonnis van de plaatselijke schepenbank. Bij het behandelen van strafzaken moesten de schepenen van Zutendaal een recharge – een bindend advies – vragen aan de schepenen van Bilzen voordat zij een verdachte mochten laten aanhouden, voordat zij hem mochten ondervragen met of zonder tortuur en voordat zij hem mochten vrijspreken of veroordelen. In strafzaken was er tegen een vonnis op recharge van de schepenen van Bilzen geen beroep mogelijk.

In burgerlijke zaken bestond na beroep bij de Buitenbank nog de mogelijkheid om bij de Leenzaal van Kuringen in beroep te gaan¹². De Leenzaal van Kuringen was de centrale rechtbank voor burgerlijke zaken van het graafschap Loon. Boven de Leenzaal stonden enkel nog de centrale gerechtshoven van het Duitse keizerrijk: het Rijksskamergerecht¹³ en de Rijkshofraad. Hier kon tegen een vonnis van de Leenzaal beroep aangetekend worden indien de financi-

De schepenbank registreerde ook overeenkomsten tussen inwoners van Zutendaal of overeenkomsten over goederen in Zutendaal. Akten die door een andere instantie opgemaakt waren, een andere schepenbank, leen- of laathof, een notaris of een particulier, werden op verzoek van partijen of belanghebbenden ook door de schepenbank geregistreerd. De schepenbank hield ook toezicht op het beheer van weesgoederen.

De schepenbank oefende ook administratieve bevoegdheden uit. Het toezicht op de verkiezingen van de burgemeesters, de registratie van hun eedaflegging in handen van de schout, het toezicht op het beheer van de gemeentefinanciën en het afnemen van de eed van heerlijke functionarissen zoals de jachtwachter, waren daarvan de voornaamste.

Een volledig bemande schepenbank telde zeven schepenen. Zij waren de eigenlijke rechters, die in gezamenlijk overleg en na het aanhoren van de argumenten van de partijen en eventueel van een externe rechtsgeleerde, het vonnis formuleerden. Doordat er na het overlijden of het ontslag van een schepen niet altijd dadelijk in zijn opvolging werd voorzien, waren er dikwijls minder dan zeven schepenen. Zo dramatisch als in 1709, toen er nog slechts drie schepenen waren, werd de situatie in de achttiende eeuw niet meer. Toch kwam het nog voor dat er op de zittingen van de schepenbank onvoldoende schepenen opdaagden om geldig recht te spreken. In dat geval werden de zaken verdaagd tot de volgende zitting of werden andere personen die met het plaatselijk recht vertrouwd waren gevorderd om op één van de schepenstoelen plaats te nemen en hun licht op de zaak te laten schijnen.

De schepenen die aangesteld werden voor einde 1781, toen beide heerlijkheden in handen van verschillende heren kwamen, kregen een aanstelling bij de schepenbanken van Zutendaal en van Genk. Christiaan Maurissen, die in 1792 tot schepen werd aangesteld, is de enige schepen van Zutendaal die niet ook schepen van Genk was¹⁴.

De aanstelling van de schepenen was een bevoegdheid van de plaatselijke heer¹⁵. Zolang Genk en Zutendaal tot het domein van de Bisschoppelijke Tafel behoorden, werden de aanstellingsbrieven namens de bisschop verleend in de Geheime Raad. Voordat de gegadigde zijn aanstellingsbrief ter hand gesteld kreeg moest hij nog langs de Rekenkamer, waar hij een aanstellingstaks moest betalen¹⁶. Wanneer de bisschopszetel niet bezet was, in de periodes tussen het overlijden van een bisschop en de installatie van zijn op-

⁹ *Archief van de schepenbank van Genk*, nr. 70, f° 176 r° - 177 r°; S. Bormans, *La Chambre des finances des princes-évêques de Liège. Table des octrois et rendages*, in *Bulletin de l'Institut archéologique liégeois*, 1865, 7, p. 87.

¹⁰ *Archief van de schepenbank van Genk*, nr. 70, f° 177 r°.

¹¹ S. Bormans, *La Chambre des finances des princes-évêques de Liège. Table des octrois et rendages*, in *Bulletin de l'Institut archéologique liégeois*, 1865, 7, p. 91.

¹² H. Coppens, *Inventaris van het archief van de Leenzaal van Kuringen*, (*Rijksarchief te Hasselt. Inventarissen*, 13), Brussel, 1976, p. 14-15.

¹³ P. Neve, *Het Rijksskamergerecht en de Nederlanden. Competente – territoire – archieven*, Assen, 1972, 594 p.

¹⁴ *Archief van de schepenbank van Zutendaal*, nr. 66.

¹⁵ D.F. Sohet, *Instituts de droit, Namen-Bouillon, 1770-1772, Livre I, Titre XLIV, art. 12*.

¹⁶ D.F. Sohet, *Instituts de droit, Livre I, Titre XLIV, art. 13*; C. Bamps, *Prebendes, bénéfiques, offices et taxe des droits du Scel de graces conférés anciennement par S.A. le prince evêque de Liège, aux diverses localités de l'Ancien Pays de Looz*, in *L'Ancien Pays de Looz, 1903-1904*, 7-8, p. 9-11; L. Lahaye, *Analyse des actes contenus dans les registres du Scel des Grâces. Règnes de Joseph-Clément de Bavière et de Georges-Louis de Berghes (1701-1744)*, (*Publications de la Société des Bibliophiles Liégeois*, 42), Luik, 1921, p. V-XII.

volger, werden zijn bestuurlijke taken, waaronder het aanstellen van schepenen, uitgeoefend door de deken en het kapittel van Sint-Lambertus in Luik¹⁷. Omwille van zijn Fransgezinde houding in het conflict tussen de Franse koning en de Duitse keizer ontnam de Duitse Rijksdag bisschop Jozef Clemens van Beieren van 30 september 1702 tot november 1714 zijn vorstelijk gezag. De bisschop verbleef in die periode buiten het vorstendom, dat ondertussen bestuurd werd door een door de keizer aangestelde gouverneur, die werd bijgestaan door de Keizerlijke Raad voor het vorstendom Luik. Het was deze Keizerlijke Raad die in 1710 vier nieuwe schepenen voor Zutendaal en Genk aanstelde. Vanaf de verpanding in 1753 werden de schepenen dor de pandheren aangesteld.

Voorzien van zijn aanstellingsbrief moest de nieuwe schepen zich aandienen bij de schepenbank om zijn aanstelling te laten registreren en de ambtseed af te leggen. De aanstellingsbrieven namens de bisschop, het kapittel of de Keizerlijke Raad werden afgeleverd in Luik of eventueel in een andere stad waar de bisschop op dat ogenblik verbleef. De pandheren leverden aanstellingsbrieven af in hun stadsverblijf in Luik of in hun kasteel op het platteland.

Eens aangesteld en in de eed gesteld kon een schepen niet meer afgezet worden¹⁸. Ook niet wanneer na de eedaflegging bleek dat er een onverenigbaarheid in het spel was. Adam Lowijs werd op 13 juni 1778 door kanunnik Hendrik de Grady de Croenendael tot schepen van Zutendaal en Genk aangesteld als opvolger van Godfried Cops die op 20 mei 1778 bij notariële akte ontslag had genomen. Op 6 juli 1778 legde Lowijs in Zutendaal de schepeneed af en werd zijn aanstellingsbrief in het gichtregister geregistreerd¹⁹. Pas daarna protesteerde secretaris Eijben bij de kanunnik tegen het feit dat hij een schepen had aangesteld waarvan de vader, Paulus Lowijs, ook al in de schepenbank zetelde. Vader en zoon mochten volgens het Loonse recht niet samen in één schepenbank zetelen. Vermits Adam Lowijs de eed al had afgelegd kon hij niet meer uit zijn ambt ontzet worden. De regeling die toen werd uitgewerkt hield in dat de secretaris er op zou toezien dat wanneer de vader aanwezig was, de zoon niet aan de vergadering zou deelnemen. Aangezien er niet meer dan vier schepenen aanwezig moesten zijn om geldig recht te spreken was dit een haalbare oplossing. Bij gelegenheden waarbij de voltallige schepenbank aanwezig moest zijn, zou de secretaris voortaan een buitenstaander moeten vorderen om op de plaats van Adam Lowijs te zetelen²⁰.

Zoals de schepenen werd de secretaris van de schepenbank door de plaatselijke heer voor het leven aangesteld. Hij nam het secretariaatswerk en de archiefzorg voor zijn rekening. Hij registreerde de rechtszittingen in het rolregister en akten van overeenkomsten over goederen in Zutendaal in het gichtregister. Op verzoek van belanghebbenden leverde de secretaris afschriften uit de rol- of gichtregisters af²¹ en verder verrichtte hij alle schrijfwerk dat in de gerechtelijke procedures te pas kwam: hij registreerde ingeleverde processtukken en kopieerde de nodige stukken wanneer de schepenen in een proces recharge vroegen of wanneer er bij de Buitenbank van Bilzen in beroep gegaan werd. De secretaris verrichtte deze werkzaamheden onder het gezag van de schepenen en onder hun verantwoordelijkheid²². De secretaris moest zijn taken persoonlijk uitoefenen of met instemming van de schepenen een plaatsvervanger aanstellen²³.

Het merendeel van de schepenbanken belastte haar secretaris ook met het beheer van de financiën van hun instelling²⁴. Anderen stelden de jongste schepen tot bursarius aan en belastten hem met het innen van de verschuldigde rechten en de verdeling van de inkomsten over de schepenen, de secretaris en de schout²⁵.

In Zutendaal combineerden de secretarissen hun ambt met een schepenambt. Evenals de schouten werden de secretarissen buiten de groep van zetelende schepenen gerekruteerd.

Gerechtsbodes en jachtwachters

De gerechtsbode maakte de beslissingen van de schepenen bekend aan de betrokkenen. Ook hij werd door de plaatselijke heer aangesteld en kon door hem weer uit zijn ambt ontzet worden. In andere heerlijkheden werd de bevoegdheid om de gerechtsbode aan te stellen wel eens aan de schout gedelegeerd. In Zutendaal bleef dat tot het einde van het ancien régime een bevoegdheid die de heren zichzelf voorbehielden. De mate waarin de schout achter de schermen aan de touwtjes trok, onttrekt zich aan onze waarneming. In 1726 moest de schout alleszins in het stof bijten toen hij op een vrij onhandige wijze gerechtsbode Paulus Jonckholt van Zutendaal aan de kant wilde schuiven²⁶.

De gerechtsbodes deden openbare aankondigingen, zij bezorgden dagvaardingen aan partijen en moesten op elke rechtszitting aanwezig zijn²⁷. Voorts waren de gerechtsbodes gemachtigd om officiële vaststellingen van overtredingen te doen²⁸.

¹⁷ *Archief van de schepenbank van Zutendaal*, nr. 15, f° 82 v°; nr. 63, f° 82 v° - 83 r°, f° 84 v°; L. Lahaye, *Analyse des actes contenus dans les registres du Scel des Grâces. Règnes de Joseph-Clément de Bavière et de Georges-Louis de Berghes (1701-1744)*, p. 115-116.

¹⁸ D.F. Sohet, *Instituts de droit*, Livre I, Titre XLIV, art. 16; Livre II, Titre XXXI, art. 9-11.

¹⁹ *Archief van de schepenbank van Zutendaal*, nr. 65, f° 186 v°.

²⁰ *Archief van de schepenbank van Zutendaal*, nr. 65, f° 187 r°.

²¹ D.F. Sohet, *Instituts de droit*, Livre I, Titre II, art. 18-19.

²² D.F. Sohet, *Instituts de droit*, Livre I, Titre LII, art. 12, 13, 17.

²³ D.F. Sohet, *Instituts de droit*, Livre I, Titre LII, art. 8-9.

²⁴ D.F. Sohet, *Instituts de droit*, Livre I, Titre LII, art. 14.

²⁵ Dit was onder meer het geval in het eerste kwartaal van de achttiende eeuw. In 1715 trad Lambertus Lamberti als jongste schepen op als bursarius en vorderde in die hoedanigheid langs gerechtelijke weg de betaling van verschuldigde proceskosten. Zie *Archief van de schepenbank van Zutendaal*, nr. 15, f° 29 v°.

²⁶ Paulus Jonckholt kwam in de eerste maanden van 1726 enkele keren in aanvaring met de schout. Op 10 april 1726 liet de schout in het rolregister optekenen dat hij de bode uit zijn ambt ontzette. Jonckholt liet daarop registreren dat de schout daartoe volgens hem niet bevoegd was en bleef nog jarenlang in functie. Zie *Archief van de schepenbank van Zutendaal*, nr. 15, f° 113 r°.

²⁷ D.F. Sohet, *Instituts de droit*, Livre I, Titre LVI, art. 8.

²⁸ D.F. Sohet, *Instituts de droit*, Livre I, Titre LVI, art. 1.

Wanneer zij een overtreding vaststelden moesten zij binnen de 48 uren de bevoegde officier inlichten²⁹.

Die laatste bevoegdheid deelden de gerechtsbodes met de jachtwachters. Deze functionarissen waren strikt genomen geen medewerkers van de schepenbank. Zij legden wel een ambtseed af voor iedere schepenbank in wiens rechtsgebied zij jachtrechten bewaakten. In Zutendaal, waar uitgestrekte jachtgebieden lagen, waren er altijd jachtwachters actief. Naast het toezicht op de jacht werd ook de bewaking van de visrechten tot hun taken gerekend. Anders dan de gerechtsbodes werkten zij niet onder het gezag van de schepenen maar onder dat van de persoon die hen had aangesteld. Dit kon zowel de plaatselijke heer als een particulier zijn, die toezicht wilde laten houden op zijn wild. In Zutendaal werden jachtwachters aangesteld door de bisschop³⁰, door de drossaard van het ambt Stokkem³¹ en na de verpanding van de heerlijkheid in 1753, door particuliere heren³².

De heren van Zutendaal verpachtten hun jachtrechten meestal, waardoor ook de pachters het recht kregen voor de door hen gepachte jachtgebieden jachtwachters aan te stellen³³.

De schout

De schout was de gerechtsofficier die overtreders van plaatselijke keuren vervolgde en hen voor de schepenbank daagde. In de meeste heerlijkheden gold de regel dat de schout overtredingen vervolgde waar een boete van niet meer dan drie gulden op stond³⁴. Voorts was het de schout die de vonnissen van de schepenbank uitvoerde of ze deed uitvoeren³⁵. Wanneer gemeentelijke functionarissen of functionarissen in dienst van de heer bij hun aanstelling voor de schepenbank een ambtseed moesten afleggen, deden zij dat in principe in handen van de schout als vertegenwoordiger van de heer.

Evenals de schepenen werd de schout door de plaatselijke heer aangesteld. Anders echter dan de schepenen werd hij niet voor het leven aangesteld. De heer kon hem in principe op elk ogenblik uit zijn ambt zetten en hem door een ander vervangen³⁶. In de praktijk kwam het verplicht ontslag van een schout zelden voor. Tijdelijke aanstellingen, met een beperkte duur van drie of zes jaren, die in de zestiende eeuw nog courant waren³⁷, kwamen in de achttiende eeuw niet meer voor. Bovendien werden de nieuwe schouten in de achttiende eeuw ook tot schepenen aangesteld zodra er een schepenzetel vrijkwam. Aangezien zij als schepenen niet afgezet konden worden, kan ook hun afzetbaarheid als schout in vraag worden gesteld.

Sommige schouten kozen ervoor hun taak zelf uit te oefenen. Anderen lieten zich vervangen door een door hen aangestelde substituu-schout. De aanstelling van een substituu werd in de regel bevestigd door de bisschop of door de plaatselijke heer, voordat hij de eed aflegde.

De drossaard

De drossaard was de gerechtsofficier die verdachten van misdrijven waar een boete van meer dan drie gulden of een lijfstraf op stond, vervolgde. Zolang de heerlijkheid Zutendaal beheerd werd door de Bisschoppelijke Tafel, werd de drossaardfunctie er uitgeoefend door de drossaard van het ambt Stokkem en zijn luitenant-drossaards. Het vorstendom Luik was verdeeld in drossaardambten, waarbinnen een bisschoppelijke drossaard aan het hoofd stond van de militaire en bestuurlijke organisatie en tegelijk als hoge gerechtsofficier optrad tegen verdachten van criminele feiten. In de praktijk lieten de bisschoppelijke drossaards, die altijd uit de Loonse en Luikse adel gerekruteerd werden, zich vervangen door luitenant-drossaards en substituu-luitenant-drossaards. Het drossaardambt Stokkem strekte zich uit in het oosten van het graafschap Loon, van Beek en Bree in het noorden tot Genk en Zutendaal in het zuiden³⁸.

De bisschoppelijke drossaards oefenden naast hun gerechtelijke taken in de heerlijkheden van de Bisschoppelijke Tafel ook bestuurlijke taken uit in alle heerlijkheden van hun ressort. Een voorbeeld daarvan is het aanstellen van de kapiteins. Dit waren de aanvoerders van de plaatselijke milities die gevormd werden door alle weerbare inwoners van de heerlijkheid. Die milities werden in onzekere tijden ingezet om de goederen van de inwoners te bewaken of om de schansen waarop de bevolking zich bij militaire dreiging kon terugtrekken, te bewaken. De kapiteins hielden toezicht op de staat van de bewapening van hun militia en verdeelden de wachtronden over de militieleden. In Zutendaal werden de kapiteins aangesteld door de drossaard van Stokkem of namens hem door zijn plaatsvervanger, de luitenant-drossaard. Ook na de verpanding bleef dit een exclusieve bevoegdheid van de bisschoppelijke drossaards³⁹.

Door de registratie van de verpanding van de heerlijkheid Zutendaal aan Jan Karel de Grady de Croenendaal in 1753 kwam er een einde aan de gerechtelijke bevoegdheid van de drossaard en de luitenant-drossaard van het ambt Stokkem in Zutendaal. De bevoegdheid om verdachten van misdrijven op te sporen, hen voor de

²⁹ D.F. Sohet, *Instituts de droit, Livre I, Titre LVI, art. 20*.

³⁰ *Archief van de schepenbank van Zutendaal, nr. 17*.

³¹ *Archief van de schepenbank van Zutendaal, nr. 16*.

³² *Archief van de schepenbank van Zutendaal, nr. 18; nr. 19; nr. 24; nr. 65, f° 149 r°, f° 164 v°; nr. 66*.

³³ *Archief van de schepenbank van Zutendaal, nr. 2; nr. 65, f° 161 v°, f° 183 v°, f° 192 v°*.

³⁴ D.F. Sohet, *Instituts de droit, Livre I, Titre LXIII, art. 2*.

³⁵ D.F. Sohet, *Instituts de droit, Livre I, Titre LXIII, art. 5-6*.

³⁶ D.F. Sohet, *Instituts de droit, Livre I, Titre LXIII, art. 8*.

³⁷ Conrad Hoelen bijvoorbeeld, kreeg op 11 juni 1585 een aanstelling voor drie jaren tot schout van Zutendaal en Genk: L. Lahaye, *Analyse des actes contenus dans les registres du Scel des Grâces sous Ernest de Bavière (1580-1602)*, (Publications de la Société des Bibliophiles Liégeois, 46), Luik, 1938, p. 68-69.

³⁸ G. Hansotte, *Les institutions politiques ...*, p. 37, 99-101; J. Helsen, *De drossaard in het graafschap Loon in de tweede helft van de achttiende eeuw, onuitg. lic. verhandeling*, Leuven, 1979, XIII + 176 p.

³⁹ *Archief van de schepenbank van Genk, nr. 70, f° 276 r°-v°: registratie op 3 maart 1789 van de aanstelling van Ludovicus Lenaerts tot kapitein van Genk door luitenant-drossaard P.G. Pendris van het ambt Stokkem*.

schepenbank te brengen en daar tegen hen te procederen, berustte nu bij de pandheer. Liever dan die functie zelf uit te oefenen, stelde de Grady een drossaard aan om dat werk voor hem uit te voeren. Zijn keuze viel op Willem Frans de Tongre, de ontvanger van de Staten van Luik en Loon in het kantoor van Bessemer⁴⁰.

Advocaten en facteurs

Partijen konden zich voor de schepenbank laten vertegenwoordigen door een geadmitteerde facteur of voorspreker. Zoals de pleitbezorgers die in de twintigste eeuw nog actief waren bij onze rechtbanken, vertegenwoordigden zij partijen voor de rechter. Kandidaat-facteurs richtten een verzoek tot admmissie tot de schepenbank, waarna schout en schepenen samen besloten of de kandidaat aanvaard kon worden. Was het advies positief, dan kon de nieuwe facteur de ambtseed afleggen en zijn ambt uitoefenen.

Advocaten waren rechtsgeleerden die op verzoek van partijen hun argumenten juridisch juist konden formuleren of die juridische argumenten voor de stelling van hun cliënt verzamelden en schriftelijk formuleerden. Die schriftelijke stukken konden dan door de partijen of hun facteurs ter zitting aan de schepenen voorgelegd worden.

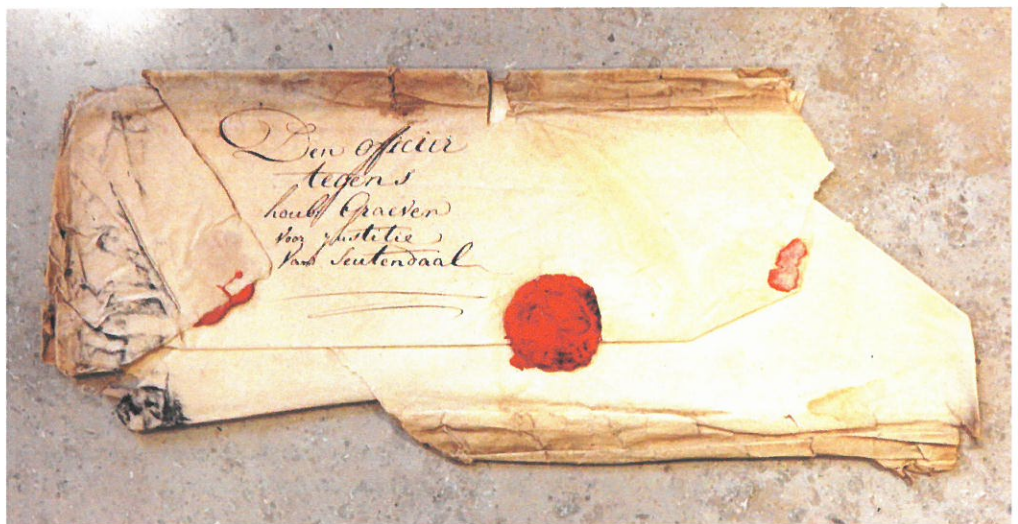
Het schepenbankarchief

Zolang de schepenbank actief was, bewaarde de secretaris de actuele registers in zijn eigen woning. Andere registers en dossiers van afgesloten processen werden in een kist of schepencompe bewaard⁴¹.

De aanhechting van het vorstendom Luik bij de Franse republiek op 1 oktober 1795 en de afschaffing van de oude gerechtelijke instellingen met de oprichting van nieuwe hoven en rechtbanken in december 1795 – januari 1796 betekenden het einde van de oude schepenbanken. Op 25 januari 1796 werd de laatste akte ingeschreven in het gichtregister van de schepenbank van Zutendaal⁴². Het rolregister was al in 1795 afgesloten⁴³.

Het bewaarde deel van het archief van de schepenbank van Zutendaal, dat nu in het Rijksarchief te Hasselt bewaard wordt, meet circa 2,30 meter. De ruggengraat van het archief bestaat uit de series gicht- en rolregisters, die het resultaat zijn van het registreren van akten met betrekking tot personen en goederen in Zutendaal (gichtregisters) en van de registratie van rechtszittingen en van de daar behandelde rechtszaken (rolregisters). In de rolregisters werden ook de jaarlijkse burgemeestersverkiezingen geregistreerd. De bewaarde gichtregisters van Zutendaal beslaan de jaren 1497-1577, 1579-1617, 1632-1655 en 1670-1796. De rolregisters beslaan de periode 1588-1795, met een hiaat voor de jaren 1670-1684. Voorts bestaat het archief vooral uit procesdossiers⁴⁴.

Rombout Nijssen

⁴⁰ Archief van de schepenbank van Genk, nr. 68, f° 132 r°.

⁴¹ D.F. Sohet, *Instituts de droit, Livre I, Titre LII, art. 25-26*.

⁴² Archief van de schepenbank van Zutendaal, nr. 66.

⁴³ Archief van de schepenbank van Zutendaal, nr. 19.

⁴⁴ *De inventaris van het archief verscheen in 1998: R. Nijssen, Inventarissen van de archieven van de schepenbanken van Genk (1437-1796) en van Zutendaal (1497-1796)*, (Rijksarchief te Hasselt. Inventarissen, 28), Brussel, 1998, 60 p.

